

O“LEZOKO ZENBAIT GERTAERA ETA BESTE”

1.- EUSKARA

Lezoko hastapenetako biztanleriarengan hiru giza talde haundik hartu zuten parte: baskoiak –lehenengoa eta ugariena–, barduliarrak, eta gaskoiak. Bi lehenengo giza taldeak euskaldunak ziren, baina euskalki ezberdinetakoak, baskoiak goinafarreraz mintzatzaren bitartean, barduliarrak gipuzkeraz mintzo baitziren. Honela izaki, Lezoko euskara beti goinafarreraren barruan sailkaturik izan da, zehazkiago oraindik, Iparraldeko (edo Gipuzkoako) goinafarrera izeneko azpieuskalkian. Talde berean sartuta dago aldameneko herrietan Irun, Hondarribia eta Oiartzunen alegia, hitz egiten den euskara. Erreterian eta Pasaia, garai bateko barduliarren lurak izaki, gipuzkeraz mintzo dira. Lezorekin mugatiar diren bi herri hauen euskarak bere eragina eduki du ere Lezon hitz egiten den euskararen baitan, Lezoar goinafarrerari gipuzkoar kutsu eta doinua dariolarik.

Gaur egun, lezoar biztanleriaren %65a euskalduna da, eta euskalduntze-alfabetatze garapenerako Lezok badu gaur AEKren euskaltegi bat, Oroitzene izena duena, eta udalarekin kontzertaturik dagoena.

2.- UNTZIOLAK

Garai batean Jaizkibel mendia basoz josirik zegoenez, Lezon, adalmeneko herrietan gertatu zen bezalaxe, untziolek oso garrantzi handia hartu zuten herriaren izate sozio-ekonomikoan. XVI. mendean eraiki zen Lezon egon den untziolarik aipagarriena: Port de la Borda (gaskoieraz seguru aski) edo Bordalaborda izenekoa. Bertan galeoi eta bestelako itsasuntzi asko egin zirelarik. Badirudi, espainiar “Itsasarmada garaiezina” izeneko untzi asko, lezoar erret untzioletan eginak zirela.

3.- BALEARRANTZA

Lope Martinez Isastik, XVII. mendeko lezoar historiagileak, bere liburu mardulean balearrantzaren berri ematen digu, eta berak dioenez, euskal balearrantzaleek (eta beraien artean lezoarrek) Islandia, Norvegia eta Ternuako itsasoetara joateko zeukaten ohitura zahar zaharra zen. Badirudi balearrantzak oso garrantzi handia hartu zuela XVI.

eta XVII. mendeetan, geroxeago XVIII. mendean erabat desagartzeko. Lezori dagokionez hauxe da daukagun lehendabizikoenetako daturen bat: "1.570. urtean JOANES LEZOKOaren untzia Ternuako uretan hondoratu zen. Tripulazioa salbatu zen izozmendi baten gainean, eta bertatik erreskatatu omen zituen ondoren beste untzi gipuzkoar batek. 1572.ean, Hondarribiko Joanes Landagorrietak lau txalupa saldu zizkion JOANES LEZOKOari hogeitukateren truke. Salmenta Labrador penintsulako Chateau Bay badian (gaur egun daraman izena) gauzatu zen".

4.- KORTSOA

XVII. mendeko erdialdean Lezoko kortsariak, euskal kostaldeko beste herrietakoek bezala, frantses, espainol, ingeles eta olandresen merkatal untzien erasotzeari ekin zioten, oso etekin haundiak aterez. Lezoar kortsariak itsasgizon trebeak izaten ziren makailu edota balearen arrantzan hamaika aldiz ibilitakoak. Horietako bat dugu Leon Iriberrri. Kortsari hau Ameriketara ibilia zen Paskual Atotxaren untzietan. Apaizartza baserriaren inguruan lurrak zituen. Bere emaztea, Mariana Arrillaga, Lezoko tabernaria zen. Itsasoan galdu zen 1.662.ean, Cadizerako bidean, Frantzisko Etxebestek berriz, kortsari bezala, beedore kargua eduki zuen eta balearrantzale bezala, kondestablearena. Lezon hil zen 1733. urtean.

5.- ITSASARMADA GARAIEZINA

1688. urtean Espainiako Felipe II. erregeak, Ingalaterra konkistatzeko asmoz gero "Itsasarmada Garaiezina" goitizenez bataiatu zutena bidali zuen. Izugarria zen, eta bertan, euskaldunek espainiar koroarekin zuten hitzarmena zela eta, Bizkaiko eta Gipuzkoako flotak bidali zituzten. Itsasarmadaren porrota ikaragarria izan zen, eta hildakoak oso ugariak. Lezok sei gizon galdu zituen: Joan Zabalaga, Migel Iñurrutzu, Martin Aurella, Hernando Araneder, Joanes Joanmartindegikoa -Gaintxurizketan dagoen izen bereko baserriko semea- eta Tomas Apaizartza -izen bera daraman gaintxurizketar baserrikoa- Sei heriotz hauen ondorioz zenbait lagun gelditu ziren pobrezian, inolako diru iturri edo sostengurik gabe: alarguntsa bat, bi umezurtz, lau guraso edadetu eta zehaztu gabeko beste bi senide.

6.- SANTIAGO BIDEA

Ondotxo dakigunez Santiago bidea Nafarroa Beheretik sartzen zen Euskal Herrian, gero Orreagatik, nagusiki, Nafarroa Garaira igarotzeko eta lizarraldeko eta Erriberako bideetatik barne gure Herritik irteteko. Baina bide nagusi honez gain ba omen zeuden beste bi zeharkako bide: kostaldekoa, eta Gipuzkoa eta Bizkaiko barnekaldetik igarotzen zena. Bi azken bide hauek Lezora hurbiltzen ziren, eta badirudi Gurutze Santua oso loturik egon zela erromesen mugimendu honekin. Jakin badakigu Gaintxurizketako zenbait baserrian zerbitzu laguntzaileak antolatu zirela, baita Gurutze Santuaren basilika berean ere, kapera izateaz gain erromesentzako ostalua eta ospitalea baitzeuden.

7.- VICTOR HUGO ETA LEZO

Danok ezagutzen dugu zein maitea zuen Victor Hugo idazle frantsesak gure Euskal Herria. Bereak dira dagoeneko famatuak diren honako esaldiak: "Hau ez da Espainia eta hau ez da Frantzia, hau Euskal Herria da", "Euskaldunen aberria euskara da, ia esango nuke euskaldunen erlijioa dela". "Euskal Herria Pirineetako bi aldeetan dantza eta kanta egiten duen herria da".

Euskarak liluratu zuen, karlistak harritu eta Euskal Herriak maitemindu. Baina Euskal Herri gehienak aipamen ederrez deskribatzen dituen bitartean -aldamenean dugun Pasai Donibane kasu- Lezorentzat ez zituen oso hitz politak izan. Lezon, emakume guztiak zaharrak, itsusiak eta narratzak ikusten ditu, etxeak eta etxe barruak zikinak, ... Joxe Azurmendi saioegileak dionez, Lezo izan zen Victor Hugorentzat Euskal Herriko alde txar guztien sinboloa, eta Pasaia berriz, alde on eta baikor guztiena.

Derolaude eta Victor Hugo, azken hau Pasai Donibanen, bizi izan zen etxearen aurrean.

8.- KARLISTADAK

Bi gudate karlistetan Lezok parte handia hartu zuen karlisten alde. Familia guztietatik abiatu ziren mendietara. Eta bi gudateak galdu zirenez asko eta asko izan ziren zapalketa- ren azpian eroritako lezoarrak. Anekdotak gisa aipa dezagun Santa Krutz apaizaren partidakoa zen OILARRA izenekoak armen zulo bat zeukala Jaizkibeleko leku ezkutu batean. 1873ko urtarrilaren 13an Joxe Mari Olaiozola, Joxe Mari Lopetegi, Frantzizko Salaberria eta Joxe Iñazio Garmendia lezoarrak preso eraman zituzten Donostiara karlisten aldekoak zirela argudiatuz. Badirudi plazako tabernan muturra berotuta, Gora Carlos VII ohiukatu zutela. Darietako gotorlekutik liberalek makina aldiz bonbardeatu zuten bai Errenteria eta bai Lezo. 1875eko azaroaren 10ean eta 11ean oso borrokaldi gogorak izan ziren Lezon bi taldekoen artean. Bukatzeko aipatu beharra dago ere galtzaileen zenbait etxe eta ondasun enbargaturik eta enkante publikoan saldurik izan zirela, beraien artean: Patxillaborda, Borda, Babilonia, Lopene eta Sagasti baserriak.

9.- SAGARDOA

Kontatzen denez, Lezo garai batean sagarrondoak betirik omen zegoen, Jaizkibelego magaleak gehienbat. Itsasoaren hurbiltasuna eta kokapen geografikoa ezin hobeak ziren Lezoko sagardoaren kalitatea bermatzen zuten bi faktore naturalak. Bazegoen gainera LEZO izena zeraman sagar mota, oso apreziatua izaten zena, eta Ijurkoko aldetik Gaintxurizketako kaxkoraino gehien ikusten zena. Garai batean lezoar sagardotegiak oso ugari eta ospetsuak izan ziren. Gaur zenbait baserritan ezik, ia ez da sagardorik egiten.

(Lezoko Erromeria - 1.890)

Garaiko marrazki honek 1890.eko Lezoko erromeriaren berri ematen digu.

11.- LEZOKO ETXE IZENAK

Euskaldunon ohituren artean betidanik eduki dugu etxeei izena ematekoa, agian "Den guztiak izena du" dioen atsotitzari kasu eginez. Lezon tradizioak bizi bizirik zirauen eta horregatik udalak egurrezko txartel izendunak jartzeari ekin zion, eta gaur 79 etxek daramate aurrekaldean bere izen zaharraren berri ematen digun zurezko txartela.

Joseba Aurkenerena Barandiaran

10.- LEZOKO ERROMERIA

Iraileko 13-14 bitarte oso erromeria ospetsua izaten zen Lezon. Gurutze Santuarekiko debozioa oso handia zenez zazpi euskal herritan, 30.000 lagun bildu egiten ohi ziren. Oso festa handia zen, eta oso koloretsua, musikariak, trikitrilariak, dantzariak,... joaten baitziren.

Lezoko Erromeria, iraileko 13-14an ospatzen zen, eta oso ospetsua zenez, Euskal Herri osotik etorritako 30.000 lagun inguru biltzen omen ziren.